

Előzetes jelentés a Siójut-Hermecz föld nevű lelőhelyen történt feltárásról

¹ M. ARADI CSILLA & ² BAJZIK ANNAMÁRIA

¹ Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
H-7400 Kaposvár, Zárda u. 9. Hungary, e-mail: csiaradi@hotmail.com

² Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága
H-7400 Kaposvár, Fő u. 10. Hungary, e-mail: bajzikanna@freemail.hu

M. ARADI, CS. & BAJZIK, A.: *Preliminary report of the excavation at site Siójut-Hermecz föld.*

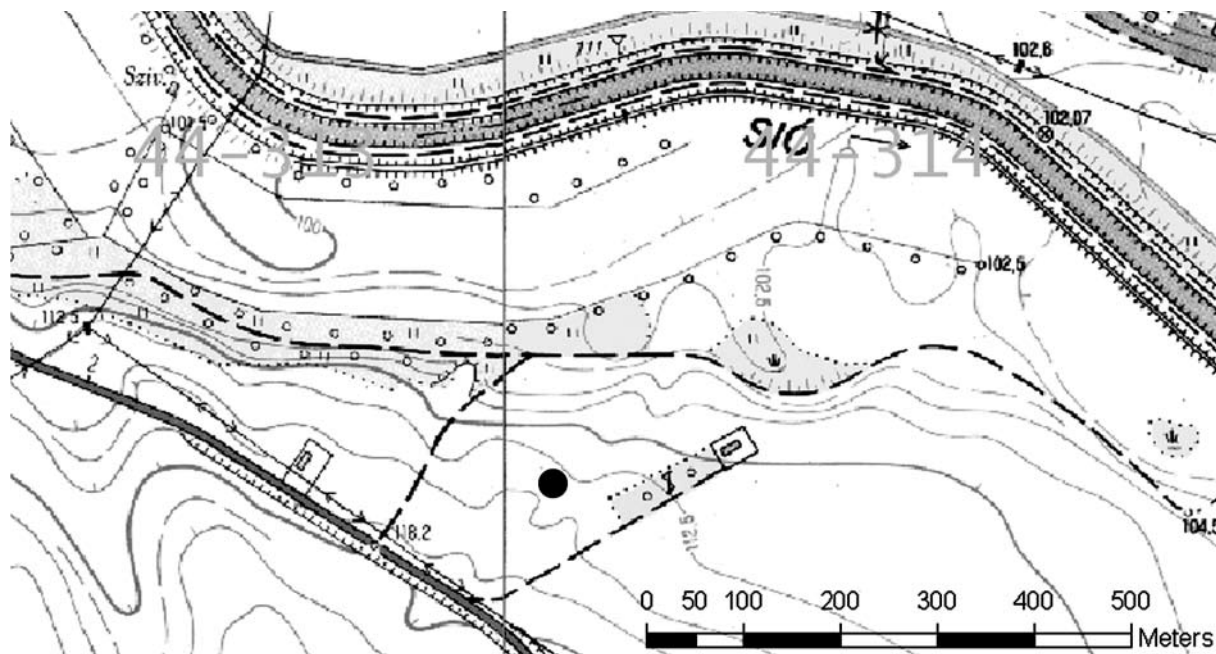
Abstract: The article summarizes the results of the excavations of a medieval church at Siójut by the help of 3 tables and 5 figures. The digs clarified the ground plan of the church and its periods, while the finds provided base on the construction and destruction date of the building. The most outstanding find was a bronze corpus belonging to a Limoges-style cross.

Keywords: ground plan, Limoges

Kutatástörténet

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal veszélyeztetett lelőhelyek kutatását támogató keretéből 2007. július 23 – augusztus 3.-a között került sor a középkori Siójut templomának régészeti kutatására Siójut-Hermecz föld/Lábadai tanya nevű lelőhelyen. (1. ábra) A közép-

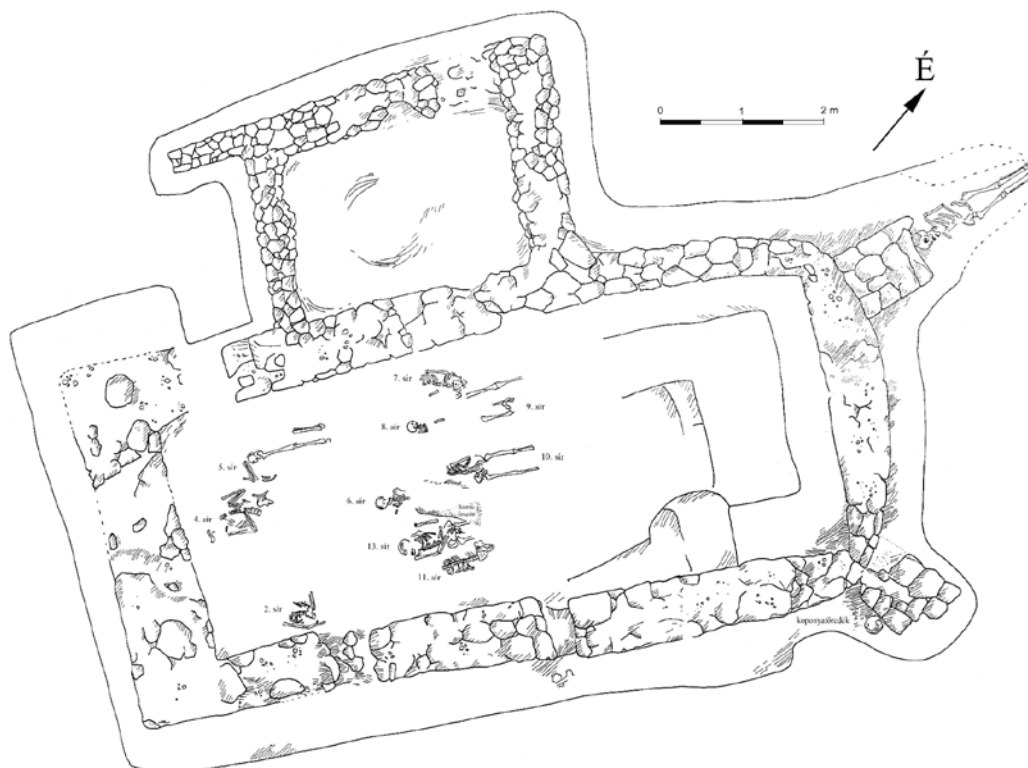
kori templom és falu feltételezett helyét már Pesty Frigyes említette 19. században készült összeírásában; e szerint a falu a mostanihoz képest a Sió partja mentén lejjebb feküdt, amelyről a fellelhető kötörmelékek is tanúskodtak.¹ 1979-ben a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága részéről Bárdos Edith végzett terepbejárást és a Siójuti-tanyától DK-re, a Lábadai-tanya irányában, a dombtetőn lokalizálta az egyházat és a középkori települést a 12–16. századi kerámia, csont és faragott kötőredékek alapján.² 2006-ban Nemes Zoltán egy Limoges-i körmeneti kereszthez tartozó korpuszt talált az Ádánd és Siójut közötti, a Holt Sió-ág melletti kisebb kiemelkedésen a friss szántásban, amelyet a Rippl-Rónai Múzeumnak adományozott (II. tábla 1.). A lelet odavonzotta a környék fémkeresőit, és féltő volt, hogy az illegális kutatásokkal a templom esetlegesen megmaradt falaiban is kárt tehetnek.

1. ábra: A lelőhely elhelyezkedése

¹ Pesty 2001. 147.

² RRM. A. I/31/9.

2. ábra: A templom alaprajza a sírokkal. (Rajzolta: Nemes Zoltán)

Okleveles adatok

Siójut neve az ótörök Jut névre vezethető vissza, és feltehetően Árpád második fiának nevéből ered, akinek itt volt szállása.³ 1335-ben a Sár folyó mellett fekvő település már heti vásárral, vámmal és révvel rendelkezett.⁴ 1356-ban a juti heti (hétfői) vásárt ideiglenesen Ádándra helyezték át.⁵ 1378-ban révjét a lullai Szt. László-monostor kezelésében találjuk. A falut 1407-től a Marcaliak, majd később a Berzencei Lorántfiak és a Báthoriak birtokolták.⁶ A Mariánus provinciához tartozó váci ferenceseknek háza (talán grangiája) volt a faluban, ahol 1248-ban tartománygyűlést is tartottak. A juti grangia/konventuális kolostor? rövid életű volt – 1316-ra már lakatlan.⁷

Kévs adattal rendelkezünk a juti plébániatemplommal kapcsolatban, még védőszentjének neve is a múlt homályába vész. Templomát első ízben 1335-ben említik⁸, tehát a 14. század elején már biztosan állnia kellett, 1524-ben pedig plébánosáról hallunk a forrásokban.⁹ A templom a faluval együtt a török hódoltság korában pusztult el.

³ VÁRKONYI 38., GYÖRFFY 1975. 65.

⁴ CSÁNKI II. 615., KUBINYI 1989. 330.

⁵ SMM-B. 98. 14. DL 87315

⁶ CSÁNKI II. 615.

⁷ KARÁCSONYI I. 118.

⁸ GUZSIK 1980. 13.

⁹ BÉKEFI 1907. 98.

A juti templom feltárása

A lelőhelyet napraforgó fedte, de így is azonosítani lehetett azt a kis kiemelkedést, ahol a templomot gyanítottuk és ahonnan a korpusz is előkerült. Az ásatásokat a napraforgó tábla egy részének megtisztítása után ott kezdtük meg, ahol a legtöbb kötörmeléket észleltük. Az egyik kutatóárokban már ez első nap rábukkantunk a templom déli falának (illetve falalapozásának) egy szakaszára, amely a szántás alatt, a felszíntől kb. 30 cm mélyen jelentkezett. Ez a fehér, meszes habarcsba ágyazott mészköből rakott falrészlet legépebb szakaszán kb. 60 cm mélyen és általában 70–80 cm szélességben folytatódott, és kivétel nélkül már az eredeti fal alapozási szintjéhez tartozott. Sajnos a felmenő falakat már korábban elhordták. (2. ábra)

A templom szentélye külső oldalán félkörívesen, belül egyenesen zárult, ami azt eredményezte, hogy épp a sarkokon volt legkeskenyebb a fal szélessége (45 cm), ezért a későbbiekben ide egy-egy 110×90 cm-es támpillért építettek, amelyek esetében a köveket sárgásabb színű habarcsba rakták. Az északi támpillér vonalához igazodva egy koporsós temetkezést találtunk. A templom szentélye és hajója azonos szélességű volt, diadalív alapozása nem került elő. A templom északi oldalát szintén keskenyebbre alapozták. A későbbiekben ide csatlakozott egy kisebb bővítvény, feltehetően sekrestye (esetleg csontház), melynek alapozását már kevésbé mélyítették le, és a falakat is hevenyészettebb módon rakták. (3. ábra) A helyiség északi fala alatt egy sír feltárását

3. ábra: A feltárt alapfalak

észleltük, tehát az építése idején a temető már biztosan működött. A templom belső mérete $8 \times 3,5$ m, külső mérete 10×5 m, míg a hozzá csatlakozó bővítmény belvilága $2,80 \times 2,20$ m volt. Az épület tájolása erősen eltér ÉK-DNy-i irányban. A templom bejáratának meghatározása a felmenő falak hiányában és a nyugati fal nagymérvű lepusztultsága miatt nem volt lehetséges.

A falak egységes kő-, és habarcsstörmelékkel, emberi csontmaradványokkal vegyes bolygatott rétegből kerültek elő. Ennek oka, hogy a templom pusztulása után a kőanyagot kitermelték, aminek során a falak mentén nagyobb, ún. rablógödröket ástak, és így megbolygatták a sírokat is. Összesen 11 sírt tártunk fel, ebből 10 sír a templom hajójából került elő, és feltehetően az alapító kegyúr, illetve annak leszármazottjainak maradványait rejtette. (4. ábra) A sírok közül egy kisgyermek mellett, egy állapotos nő és magzata vázát, illetve egy feltehetően gerincbántalmakkal küzdő, talán púpos nő vázát is feltártuk. Az egyes sírokat a későbbi rátemetkezésekkel, illetve rablógödrök ásása során bolygattak meg. Koporsós temetkezésre utal a sírokban a nagyszámú koporsószeg jelenléte, azonban a bolygatások miatt sírfoltokat, koporsólenyomatot nem tudtunk rögzíteni.

A templom megmaradt alapfalai egy ritka alaprajtot mutattak; az egyenes szentélyzáródás a külső oldalon kissé nyomott félköríves formát rajzolt ki. (5. ábra) A szentélyrész és a hajó szélességben nem különült el, de funkcionálisan látszik, hogy a temetkezések a hajóban

koncentrálódtak. Egyező szentély és hajószélességű román kori templomokra a megyéből is ismerünk párhuzamokat (a Vörs-Máriaasszony-szigeti és balatonszabadi templom esetében), az ilyen alaprajzú templomok azonban más megyékben sem voltak ismeretlenek. Ezek a templomok általában nyugati bejáratral épültek, 13–16. század közötti temetkezés övezte őket, és a gótikában jóval nagyobb arányban elterjedt, már sokszög szentélyzáródású típus előfutárainak tekinthetők.

A juti templom alapozási árkának szélessége igen változatos, a szentély É-i oldalán keskenyebb, míg a Ny-i falalapozás szélesebbre sikerült – talán itt egy kisebb huszártorony is állhatott. A hevenyészett módon megépített É-i bővítményt úgy tűnik, eredetileg nagyobbak tervezték, erre utal a nyugati irányba induló É-i falalapozás. A falszélesség alapján azonban az látszik, hogy a helyiség nyugati végfalát már csak igazán gyenge alapozással tudták megépíteni, talán az építkezés során anyagi nehézségei támadtak az építetőknek.

Az előkerült leletanyag

Az északi bővítmény betöltéséből egy vöröses színű homokkőből faragott kapu, díszítés nélküli szemöldökkő töredéke került elő. Az ásatás során két ezüst pénzérmét találtunk, az egyik II. Ottokar (1251–1276) bécsi dénárja, a másik Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) quaringja, amely a templom korát a 13–15. század közé helyezi.

4. ábra: A templomhajójában feltárt temetkezések

A lelőhelyen előkerült leletanyag legértékesebb darabja az egykori juti templom felszereléséhez tartozó, körmeneti kereszt részét képező 6,7×4,3 cm-es aranyozott bronz korpusz, amely a Limoges-i emlékanyaghoz sorolható. (II. tábla 1. ábra) A lábainál és karjainál sérült, kissé meghajlított korpuszt aranyozással, és a szeménél, valamint ruharedőinél zöld zománcerakással díszítették. A jobbra felé meghajló koronás Krisztusfej vállig érő haját és szakállát finom poncolással, bordáit erősebb vésséssel alakították ki. Fejét oromdíszes korona díszíti. Mindkét karja könyöknél letört, a felerősítés (szeglyuk) lábánál sem maradt meg épen. Hasa domborúan kiemelkedik, térdig érő ágyékkendője testhezálló, redőzete sematikus.¹⁰ Az 1100 körül, Dél-Franciaországban és Észak-Spanyolországban kialakuló, vésett, poncolt, ágyazott zománccal díszített ötvösművészet emlékanyaga a 12. század végétől tömegcikké vált, amellyel egész Európát elárasztotta. A juti darab a 13. századi magyar leletanyagba jól illeszkedik.¹¹

Eredetileg talán egy kereszt famagját borította az az aranyozott bronz lemez, melyet a 4. sír földjében találtak. (III. tábla 4. ábra) A 4,65×2,65 cm-es préselt lemezen, amelyet két bronz szegeccsel rögzítettek, mustra-

szerűen domború, rombuszkeretbe foglalt karéjos virágmotívum vonul végig. A lemez jobb oldalán a motívumot egy domború egyenes szegéllyel zárták le, amelybe másodlagosan egy kisebb, téglalap alakú nyílást vágtak. A lemez hátoldalán aranyozás nyoma nem látható. A rombuszkeret és a karéjos díszítés a 14–15. század fordulójára keltezhető Szt. László herma sodronyozománcos mellrészén található motívumra hasonlít, és bizonyára textil előképeken alapszik.

A 3. sírból, a váz jobb felkarja mellől előkerült 3,5×3,8(4,1) cm-es, négyszög keresztmetszetű, 0,2 cm-es vashuzalból hajlított, sérült, pecek nélküli vascsat a középkor folyamán nagy körben elterjedt típushoz tartozik. (III. tábla 3. ábra) A sír alatt faszenes réteget észleltünk, amely nagyszámú koporsószőget tartalmazott. (II. tábla 4. ábra) E sír földjéből került elő Luxemburgi Zsigmond quaringja¹², ami a temetkezéseket a 14–15. század fordulójára datálja. A másik érme, II. Ottokár bécsi dénárja¹³, az ÉNy-i sarok omladékából származott.

Az érdekesebb leletek közé sorolható az a csontnyéllel ellátott vas eszköz (villa?), amely a templom É-i bővítményének É-i fala mellől származik. (III. tábla 5. ábra) A vége felé kiszélesedő csontnyél mindkét oldalon épen

¹⁰ Hasonló, de művesebb töredék Balatonszárszóról, a Kis-erdei-dűlőben végzett ásatások leletanyagából ismert. Belényesy 2007. 93.

¹¹ Kovács 1968. 6-7.

¹² H586; CNH.II.129; Pohl 124-49. Ezúton szeretném megköszönni Tóth Csabának (MNM) az érme meghatározását.

¹³ L79; CNA B166.

5. ábra: A szokatlan formájú szentélyalapozás

maradt meg, és a középrészben végigfutó vajatba befűrt 3 réz szegeccsel rögzítették. A csontlemezek között elhelyezkedő lapított vastest mindkét szélét eredetileg vékony rézlemez burkolat fedte, amely mára csak az egyik oldalán maradt meg. A lapos vastest a csontnyél felett kör keresztmetszetűvé válik, sajnos itt letört, így tényleges alakját nem sikerült tisztázni. A csontnyél az egyik végén – a használat megkönnyítése érdekében – kicsit kitüremkedik, itt vésett íves díszítés látszik. Az eszköz csontnyele 5,3 cm hosszú és 2 cm széles, vasrészé pedig 3,2 cm hosszan maradt meg. Hasonlóan törött párhuzama a Főnyed-Gólyásfai ásátás leletanyagából ismert.¹⁴

Jó állapotú az a vaskés, amely az eldózerolt földből került elő. (I. tábla 2. ábra) A késnyél 9 cm-es, míg a penge 7,3 cm hosszú. Valamikor nyélburkolatát 4 szegeccsel rögzítették a vastesthez, ebből három, a szegecs befogadására alkalmas rézhenger a helyén maradt. A nyél végét ferdén vágta le és ugyancsak ferdeszögben szerelték fel azt a rovátkolással díszített réz lemezkét, mely a nyélrész és a pengét választotta el (benne a csontburkolat némi maradványával). A penge háromszög keresztmetszetű, hegyesedő testén összetett mintájú mesterjegyet láthatunk, amely részben hasonlít a Kaposvár 61-es úti ásátások anyagából előkerült kések mesterjegyeihez.¹⁵ (I. tábla 3. ábra)

¹⁴ M. ARADI 1998. 124.

¹⁵ BÁRDOS 1978. 224-225.

Hasonló késhez tartozhatott egy bronz, levél alakú, késnyél véget lezáró veret, melyet a közepén átfűrt szegeccsel rögzítettek. (III. tábla 1. ábra) A szörványanyagból került elő az a kis óndarab, melynek a közepét kicsipítették. (III. tábla 2. ábra) A templom Ny-i részében találtuk az egyik oldalán ónozott, meggyűrt, vékony bronz lemezt. (III. tábla 6. ábra)

Az eldózerolt földből előkerült kapcsok, vaskarika, kalapács-, és fúró töredék között egy szokatlan tárgy is előkerült. (II. tábla 3. ábra) A rézlemezzel keretszerűen tausírozott vastárgy hiányos középrésze miatt ismeretlen rendeltetésű, de íves oldala nyomán, valamiféle tokként alkalmazhatták. Egyik oldalán függesztyőlyuk látható.

Egyik oldalán csigavonalban feltekeredő függesztyőkarikával, másik oldalán kampóval rendelkezik egy, feltehetően ajtó vasalásához tartozó, 10,8 cm hosszú vaspánt. (II. tábla 2. ábra).

Az ásátáson került elő egy 10,4 cm hosszú és 7,3 cm széles, kerek formájú, sarok nélküli, ú.n. papucspatkó egyik szára, három, eredetileg téglalap alakú, de jelen állapotában oválisra kikopott lyukkal és szegárokkal. (II. tábla 5. ábra) Ugyancsak az eldózerolt földből gyűjtöttünk egy, két végén hegyben végződő, 4,5 cm hosszú árat és egy 10,8 cm hosszan megmaradt sarlótöredéket.

A kerámiaanyag javarésze a templom Ny-i feléből, illetve az É-i bővítmenyéből, a törmelékes, bolygatott részből származik, téglaszínű, homokos, kavicsos, téglatörmelékes soványítású. (I. tábla 1.4. ábra) Néhány darab rádlidíszes oldaltöredék is előkerült, azonban a leletanyag zömét a díszítetlen, vagy besimított, korongolt edények alkotják. A leletanyagban a felhúzott, tagolt, galléros és háromszög peremű fazéktöredékek a legjellemzőbbek, de találunk táltöredéket, kancsó fültöredéket és fedőtöredéket is. A néhány darab fehér kerámia belső felületét kopott, sárga máz borítja. A fazekak durvább kiképzésű, vastagabb falú aljtöredékein, a korongolás során koncentrikus körök rajzolódtak ki.

Az eredmények összegzése

A leletanyag a templom periodizációját alátámasztja, mivel a 13. században épült templomhoz legkésőbb a 14. században sekrestyét/csontházat építettek. A templom K-i támpillérei feltehetően már ezt megelőzően megépültek. A templom hajójában a 14–15. században temetkeztek, javarészt az épület falához tájolva a sírokat. A későbbi sírokkal a korábbi temetkezéseket megbolygatták, de a templom pusztulása után, az építőanyag kitermelés során a megmaradt sírok is sérültek. A templombelső sírjaitól különbözik az 1. sír, amelyet láthatóan az ÉK-i támpillérehez tájoltak, így szinte D-É-i tájolású. Lehetséges hogy ez a temetkezés már a templom pusztulása utáni időszakból származik (amire a sírföldből származó kő-, és habarcs-törmelék is utal), hiszen a régi temetők használata az újkorig, sőt még azon túl is szokásban volt.

1. tábla: 13–16. századi kerámia és mesterjegyes vaskés az ásítás területéről

1

2

3

4

5

2. tábla: Fémtárgyak a feltárás anyagából

1

2

3

4

5

6

3. tábla: Fém leletanyag a Siójut-Hermecz földi lelőhelyről

Irodalom

- BÁRDOS E. 1978: Középkori templom és temető Kaposvár határában. (Előzetes jelentés a leletmentő ásatásról). – Somogyi Múzeumok Közleményei III. 1978: 187-234.
- BÉKEFI R. 1907: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. – In: LÓCZY L. (szerk.): A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei. 1904–1920. 3. 1907. Budapest
- BELÉNYESY K. 2007: Körmeneti kereszt töredéke a balatonszár-szói középkori templomból. – In: Gördülő idő. Régészeti Feltárások az M7 autópálya Somogy megyei szakaszán. Szerk: BELÉNYESY K., HONTI SZ. & KISS V. 2007. 93-94.
- CSÁNKI D. : Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. 1890–1913. (IV. Fekete Nagy Antal, 1941.) II. Somogy megye. 1890. – Budapest
- GUZSIK T. 1980: A magyar falu középkori templomépítészete. III. Somogy megye parochiális egyházai. 1980. Budapest
- GYÖRFFY GY. 1975: Kaposvár az Árpád-korban. – In: Kaposvár. Várostarténeti tanulmányok. Szerk. KANYAR J. 1975. 63–73.
- KARÁCSONYI J. I–II.: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. I–II. 1922–1924. Budapest
- KOVÁCS É. 1968: Limoges-i zománcok Magyarországon. 1968. Budapest
- KUBINYI A. 1989: Mezővárosok egy városmentes tájon. A középkori Délnyugat-Magyarország. – A Tapolcai Városi Múzeum közleményei 1: 319–332.
- M. ARADI Cs. 1998: A Főnyed-Gólyásfai Árpádkori temető és település eddigi ásatásának összegzése. - Somogyi Múzeumok Közleményei 13: 113-154.
- PESTY F. 2001: Somogy vármegye helynévtára. Fontes Comitatus Simighiensis. 1. Szerk. BÓRZE S. 2001. Kaposvár
- BORSA I. SMM–B. 95–2002: A somogyi konvent oklevelei az Országos Levéltárban. 1215–1300 – 1421–1440. – Levéltári Évkönyv Somogy Megye Múltjából. 26–33. 1995–2002. Kaposvár. 1998: 3–40. (1351–1370).
- VÁRKONYI I. 1984: Somogy megye helységneveinek rendszere. 1984. Kaposvár

Preliminary report of the excavation at site Siójut-Hermecz föld

CSILLA M. ARADI & ANNAMÁRIA BAJZIK

In the summer of 2007, during a two weeks long excavation we located the remains and clarified the ground plan of the medieval church of Siójut. The town-like settlement once functioned as a weekly market-, and toll collecting place with a ferry and a friary, while its parish church was mentioned in the records since the beginning of the 14. C. According to the testimony of the remains found in the N-S and E-W directed explorer trenches, the 70-80 cm wide foundations of the church were located below plough level in a mixed layer of stone, mortar and human skeletons mingled together, while the rising walls were earlier mined away. The apse of the 10x5 m size church was built straight in the inner, and semicircular in the outer side, and was of equal width with the nave. In the meeting point of the narrowing wall sections, at the NE and SE corners, in a later period buttresses were built. During a following building period on the N-ern side of the church a room of extemporal,

shallow foundations was added, with the function of vestry or ossuary. The insolation of the church deviates strongly towards NE and SW directions.

We excavated 10 burials in the nave while another grave was found beside the NE-ern buttress. The majority of the skeletons in the inside of the church were devastated by later burials or by robber pits. In all of the graves we could detect signs of coffined burial.

The most valuable find was a gold-plated bronze corpus from a processional cross belonging to the relic material originating from Limoges. The existence of the church is placed between the 13-15. C. through two coins, one from the age of II. Ottokar and the other issued under Emperor Sigismund. According to other finds the church stood until the mid 16. C., but it is presumed that its cemetery was used even after its destruction.

